

Joan Gamisans i Arabí, el gran músic desconegut

per Joan Antoni Torres Planells

Abans de 1877 arribà a Eivissa el jove Modest Gamisans Fornet, un comerciant natural de Barcelona. Tenia una vintena d'anys. Era fill del també comerciant Ramon Gamisans, natural de Balsareny, i de Francesca Fornet, natural de Palau, que vivien a Barcelona. Aconseguí ben aviat casar-se a Eivissa amb la menor Isabel Arabí Respeto, filla del ric propietari de Dalt Vila Joan Arabí i de Margalida Respeto, i germana de Joan Arabí Respeto, que, amb el temps, fou un destacat polític republicà eivissenc.

El 27 de desembre de 1877, Modest i Isabel, que tenia 16 anys, tengueren un fill; l'anomenaren Ramon, com el seu avi patern; però Ramonet va viure només nou mesos, ja que el 3 d'octubre de l'any següent va morir, com tants d'infants en aquella època de misèria i malalties. Els avis materns de Ramonet ja eren morts, la qual cosa ens pot indicar que Isabel Arabí podia ser més o menys rica.

El 22 d'agost de 1879, a la una de la matinada, nasqué a la casa on vivien els seus pares, situada a l'actual carrer del Bisbe Mayans, el segon dels fills del matrimoni Gamisans-Arabí. Amb el matrimoni vivien un cosí matern de Modest i dues criades germanes; eren vesins de Bartomeu Ramon i Tur, que amb el temps seria Fill Il·lustre de la Ciutat d'Eivissa, la seua esposa, Adelina Capmany Agustí, els seus fills i les seues germanes fadrines, Margalida i Josepa Ramon i Tur, entre d'altres.

Al segon dels fills de Gamisans li pertocava portar el nom del seu avi matern, seguint una vella tradició eivissenca. Per això, el seu nom va ser Joan. El 28 d'a-

Joan Gamisans devers 1912-20. (Foto: Enciclopedia Espasa Calpe. Edició de 1986.)

gost, Joan era batejat a l'església del Salvador de la Marina pel mossènyer Joan Tur. Li posaren per noms Joan, Ramon, Agustí i Victori. Foren els seus padrins Agustí Arabí i Victòria Arabí de Joan, dels quals, i per respecte, li havien posat els seus tercer i quart noms.

Trenta anys després, trobam Joan Gamisans a Madrid convertit en un important compositor de sarsueles i òpera espanyola.

Una hipòtesi de treball pot ser que Joan Gamisans estudiàs música a l'escola que Vicent Mayans Marí obrí a la ciutat el 1884; que hauria vist en ell unes condicions especials per a la música, ja que tal vegada Gamisans actuaria d'infant en els cors de les sarsueles que es representaven a Eivissa el segle XIX, i que els seus pares l'enviassin a Madrid a estudiar i fer fortuna en aquest art, tenint en compte que podrien tenir un bon padrí amb

el bisbe de Sió, Jaume Cardona Tur. Ja veurem per què.

El 18 d'agost de 1910, Joan Gamisans ja estrenava al teatre Nacional de Madrid l'obra *Germinal*, en set actes, amb llibret de P. Rivas, i el 16 de desembre de 1910 estrenava al teatre Moulin Rouge de Madrid l'obra *Fruta prohibida*, entreteniment en un acte amb llibret de Fernando Clemente Duarte i J. Mayor.

D'aquells mateixos anys són les seues obres *A mucho amor, mucho perdón*, òpera còmica; *Danza del fuego*; *Diana*; *La dama de Tony*, opereta en un acte amb llibret de L. Pascual Frutos; *La maja desnuda*; *La sulamita*; *Las tres gracias*; *Mari-Sol*; *Noche gaditana*, en un acte; *Soleá*; *Carmina*, sarsuela amb llibret d'Amaro García Miranda i Enrique Massanet Hernández; *Hacia el amor*, sarsuela amb llibret de Fernando Clemente Duarte i Joaquín Marino Bustos, i *La Curra*, espectacle dramàtic amb llibret de Fernando Clemente Duarte.

La vida de l'artista a Madrid no devia ser fàcil, com tampoc no ho era poder estrenar les seues obres, ja que només ens consta l'estrena de dues de les d'aquella època. Tampoc cap de les obres de Gamisans no ha quedat en la memòria col·lectiva de les millors obres de la història de la sarsuela. Exercia el 1912 de professor de música a Madrid, al carrer Jardines, 17, 4t dreta, on vivia, i potser va pensar que era millor tenir un lloc fix de treball, seguir fent de professor de música a casa seua i dedicar-se també a la gran afició de compositor i a la lluita pel dret d'estrenar les obres dels compositors espanyols en els grans teatres de la capital, la qual cosa era ben difícil

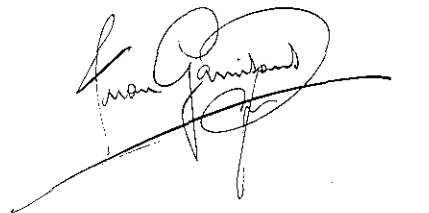
pel predomini de l'òpera italiana als teatres.

El mes de novembre de 1912, Joan Gamisans es presentà a les proves que hi havia al Palau Reial per ocupar una plaça de cantant contralt tercer a la Reial Capella, que estava vacant per defunció del que l'ocupava, Luis Donadiu i Arenzana. A les proves s'hi presentaren set opositors, entre ells Gamisans, amb el número 6. El tribunal censor era compost pel director de la Reial Capella, Valentín Zubiarte, i els vocals Francisco Vidal, Bernardino Blanquer, T. Valeriano de la Fuente i Juan José Gurruchaga. Gamisans hagué de passar les proves plantejades pel tribunal per provar de mostrar les condicions de la veu, l'emissió i els coneixements musicals indispensables per al bon servei i desenvolupament del treball. Només en Gamisans trobaren les condicions exigides. L'acta del tribunal ens descriu les condicions de la seua veu: "Su extensa igual y timbrada voz aunque algo atenorada, de buen timbre y volumen en toda su extensión, además de sólidos conocimientos artísticos demostrados en los ejercicios de la oposición". El tribunal proposava la contractació de Joan Gamisans per ocupar aquella plaça de cantant a la Reial Capella al Pro Capellà Major de S. M., Jaume Cardona i Tur, bisbe de Sió. Aquest ho va elevar al Cap Superior del Palau i el Rei Alfons XIII nomenava, el 5 de desembre de 1912, Joan Gamisans per ocupar la plaça de cantant de la Reial Capella; prengué possessió del seu càrrec el dia 9 del mateix mes. No cal dir que una maneta li degué donar el bisbe de Sió a Gamisans. Però és probable que Gamisans ho mereixia.

Amb el seu futur assegurat, Joan Gamisans seguia amb la composició i la seua lluita per estrenar. A l'enciclopèdia Espasa-Calpe i a la Labor de la Música hi podreu trobar una veu de Joan Gamisans i, a més d'assenyalar algunes de les seues obres i el seu treball de cantant a la Reial Capella, ens diu que el 1920 promogué amb altres, entre ells Tomás Bretón, una sonada campanya a Madrid per estrenar obres de compositors espanyols al Teatre Reial. Aquesta reivindi-

cació no va tenir resultats positius, ja que el comissari reial del teatre s'hi oposà fortament. Gamisans havia d'estrenar pels teatres de les províncies, amb la qual cosa se li impedia donar-se a conèixer davant el gran públic de la capital, que és on es podia arribar a algun èxit i tenir futur.

Durant els estius, Gamisans venia a Eivissa, ja que encara hi tenia família. (Cosí germà seu era en Joan Arabí, fill de Joan Arabí Respeto, que donà el telescopi i altres aparells de medicació els anys 50 a l'Ajuntament d'Ei-

Madrid, 4 October 1916
Recibi la partida de
bautismo

Firma de Joan Gamisans de 1916. (Fotocòpia: Arxiu General del Palau Reial. Madrid.)

vissa i que estan instal·lats a l'Observatori Astronòmic d'Eivissa. També família col·lateral seua era Manuel Verdera Ferrer).

El 1928 estrena l'obra *Las flores*, en tres actes i llibret de Joaquín i Serafin Álvarez Quintero. Els diaris d'Eivissa de l'època donen compte, per primera vegada, de l'estrena de la seua obra. El mes d'agost d'aquell any torna a Eivissa i degué posar-se en contacte amb el director de l'Orfeó Vigatà¹, que havia vingut amb l'agrupació coral per actuar a les festes patronals.

Aquells anys, a Madrid les coses no anaven bé. La Monarquia trontollava i començava a haver-hi inestabilitat política i social. Gamisans decideix el 1930 aban-

¹ Vegeu el meu article sobre aquesta actuació publicat a la revista EIVISSA número 35 de 2000.

donar Madrid per establir-se a Eivissa definitivament. El 21 de juliol de 1930 el *Diario de Ibiza* dona compte que s'està organitzant un orfeó i el promotor i futur director serà "el gran músico e instruido compositor don Juan Gamisans". Aquest orfeó naixia amb la intenció d'actuar per totes les províncies d'Espanya i deixar el nom d'Eivissa ben alt: "...inspiradas notas que harán conocer y colocar el nombre de nuestra tierra a la altura que se merece". Gamisans anima els joves d'Eivissa a participar-hi i que no tinguin por per l'extensió de la seua veu, ja que el que més interessa són veus afinades i bona oïda. El *Diario de Ibiza* comenta al respecte: "Claro que si se nos presentan unas cuantas Barrientos y Fletas, encantados de la vida".

El diari *La Voz de Ibiza* del 23 de juliol de 1930 publica l'entrevista amb Gamisans "Hablando con el maestro Gamisans". És l'única vegada que podem saber, de la seua pròpia paraula, el que pensava Gamisans, quin era el seu ideari, i per això transcriuré la contestació a l'única pregunta que se li va fer a l'entrevista per creure-ho del màxim interès:

"P.- ¿De modo que va a ser un hecho la creación de nuestro Orfeón?"

R.- Yo así lo espero dado el entusiasmo despertado por la idea, porque tales instituciones son siempre obra de los pueblos que las poseen: es el calor popular lo que las anima y mantiene. Por mi parte he de reconocer, modestia aparte, que es bastante raro el caso de concurrir en un profesional de la música las circunstancias de cultura, dotes de dirección, especialización en el estudio del canto, método pedagógico, ya que se trata de masas profanas en la materia, etc. etc., cualidades que han permitido la realización de su maravillosa obra cultural a maestros como Millet, Múgica y Esnaola, por no citar más que los más destacados, al frente de los orfeones Catalán, Pamplonés y Donostiarra respectivamente. No puedo dejar de reconocer, digo, y ya que a estas labores llevo dedicados más de treinta años de mi vida, que hoy, resuelto a domiciliarme en mi

Casa
natal
de Joan
Gamis-
sans.
(Foto:
Joan
Antoni
Torres.)

pueblo natal, me creería obligado, de no sentirme vivamente impulsado, como es así, a prestar a la obra todo mi saber y mi mejor voluntad a fuer de artista y de ibicenco. Sería realmente criminal privar a Ibiza, por pecado de inercia y apatía, de una entidad cultural que tanto puede contribuir a su renombre y a su desenvolvimiento artístico.

Es curioso observar que con estas masas corales se realiza el ideal pedagógico de educar deleitando. En efecto; mientras al parecer solo son horas dedicadas a noble esparcimiento y solaz, se va formando un nudo ciudadano de tal fuerza y sentir popular que llega a convertirse en institución representativa de civilización y cultura, portavoz de la grandeza moral de un pueblo por medio de una manifestación artística que habla de amor, de unión y de paz.

Así pues, yo espero que ya que no es empresa en la que haya que afrontar problema económico, pues solo requiere aportaciones morales, entusiasmo y amor local y este es bien notorio en los ibicencos, espero digo que la organización del orfeón *Ibicenco* sea pronto un hecho”.

Quasi res. Vaja manifest nacionalista el de Gamisans, mitjançant la música. I us puc dir que Gamisans escrivia en català perfecte quan es dirigia a alguns dels seus amics d'Eivissa.

Gamisans tenia els ingredients necessaris, en aquell moment, per ser admirat a Eivissa (poc temps després canviaria la truita), malgrat que era eivissenc: vivia a Madrid feia molts anys, era de bona família, tenia una gran preparació cultural, tenia relacions amb grans personalitats culturals de l'època, havia estat al cor del rei i estava rodejat d'una aurèola per la seua obra i portava un llinatge únic a Eivissa, pel qual se'l podia identificar fàcilment sense posar-li un mal nom: “El senyor Gamisans” sonava bé i a persona important.

En aquells temps a Eivissa només hi havia una banda popular de música i un músic local reconegut, que era Joan Mayans Marí. També hi havia el record d'un altre cor que existí anys enrere a Eivissa, de curta durada: la coral *La Unión*, de Manuel Marí Seguí, a final de la dècada dels anys 10. A més, els artistes i la gent culta de l'illa recordava l'actuació a Eivissa de l'Orfeó de Vic dos anys abans. Una sana enveja i un corrent nacionalista que corria per diversos indrets de l'Estat, feia el moment immillorable per realitzar aquell somni.

El 24 de juliol d'aquell any, el *Diario de Ibiza* i *La Voz de Ibiza* segueixen parlant de la creació de l'orfeó i manifesten que ja s'ha creat una societat per recolzar-lo,

presidida per Narcís Puget i amb Angel Prats com a secretari. Ajudaran en l'educació de les veus femenines el comandant Joaquim Cirer i el músic Joan Mayans Escandell. També es diu que s'aconseguirà una orquestra com mai no s'ha somiat i un quadre líric que, en combinació amb el cor i l'orquestra, cridarà l'atenció i proporcionarà bons recursos per pagar viatges de l'orfeó al “continent”. El *Diario de Ibiza* i *La Voz de Ibiza* segueixen animant la gent dient: “El maestro se propone enseñar el 'bel canto', como Dios manda, a los que sobresalgan, para que podamos llevar a escenario zarzuelas como *Marina*, *Bohemios*, *Viejecita*, etc. etc. ¿Quién nos dice que estos coristas que el maestro quiere llevar al escenario de nuestros teatros, lleguen, algún día, a figurar como grandes artistas en los teatros de las grandes poblaciones de España y del extranjero? Lo que conviene es que la señora de nuestro Orfeón juntamente con la constancia y entusiasmo de los ibicencos, ondee muchos años, para que nuestra obra pase el charco y seamos la admiración de los de fuera”.

El somni s'havia posat en marxa. El assaigs de l'orfeó es feien al *Teatre Pereyra* i eren diaris: dilluns i dijous les tiples i contralts; els dimarts i divendres els tenors primers i segons; els dimecres i els

dissabtes els baixos i els barítons. El mestre Millet, director de l'Orfeó Català, s'havia posat en contacte amb Gamisans i li havia enviat un catàleg de repertori de la casa Iberia Musical, assenyalant-li les peces que cantaven i la forma d'adquirir les partitures.

L'obra de Gamisans anava creant tal expectació entre la població que s'hagueren de prendre mesures per controlar l'entrada de persones grans i infants als assaigs mitjançant l'entrega de carnets als coristes, ja que s'hi formava un galliner de gent, corredisses i crits. Amb dos assaigs de l'orfeó, ja es parlava de tenir local propi i comprar un harmònim que feia falta.

El 4 de setembre de 1930, *La Voz de Ibiza* dona compte que el director de la Banda Municipal de Música, Florenci Durany, ha presentat la seua dimissió del càrrec perquè ja se n'havia anat cap a Barcelona per malaltia. La banda i la seua escola de música quedava sense director. La gent ja parlava que la banda desapareixeria i es demana que l'Ajuntament solucioni l'assumpte de forma ràpida. El 9 de setembre d'aquell any, la Comissió Permanent de l'Ajuntament nomena director de la banda i de l'escola de música el director de l'orfeó, Joan Gamisans, i el diumenge 14 de setembre Gamisans dirigia per primera vegada la Banda Municipal a Vara de Rey amb el següent repertori: *La Voz de la Patria*, pas doble de Vestor; *La Verbena de la Paloma* de Bretón; *La Alsaciana* de Bizet; *Tango jerezano* de Ruiz de Azagra; *Cavalleria Rusticana* de Mascagni, i *Fin de fiesta* de Peñalva (la cultura musical del periodista o del caixista no donava per a més i havia escrit 'Bigel' en lloc de Bizet i 'Mascaror' en lloc de Mascagni). Amb el temps, Gamisans modernitzà l'instrumental de la banda, canviant els antics onovens per trompes, i millorà el repertori dels concerts, fent-lo més selecte.

Bartomeu de Rosselló escriu a *La Voz de Ibiza* del 27 de setembre de 1930 un extens article titulat "Musicalerías. El Maestro Gamisans, músico y dinámico". Coneixent els esdeveniments que havien de passar mesos després a la banda, aquest article té per

a mi una funció pedagògica vers alguns músics que devien començar a sentir malestar amb el director Gamisans.

Comença Rosselló dient que no cal presentar l'artista notabilíssim que és Gamisans, ja que només li cal agafar una batuta, impecable, i col·locar-se davant l'Orfeó Eivissenc o la quasi veterana Banda Municipal... Que qui havia vingut a Eivissa a descansar, fundà amb ardent entusiasme l'Orfeó Eivis-

Joan Gamisans l'any 1928. (Foto: Arxiu família Puget.)

senc i després dirigí la Banda Municipal. Que està demostrant de manera eloqüent que professa un gran amor a la música i que viu en ell aqueix dinamisme propi de tots aquells que estan acostumats a viure a poblacions on pareix que s'ha descobert el moviment continu, tal és l'activitat que ha pres la població. És músic i dinàmic. Músic? "No heu escoltat els selectes programes que regala als nostres sentits la Banda Municipal des que Gamisans la dirigeix? No heu observat que a les obres que interpreta es nota una major conjunció i una major lluentor? No us heu adonat que la Banda abans pareixia que no podia omplir un programa més que amb ballables, ara

ofereix pàgines musicals que constitueixen vertaders concerts?...". Amb iguals alabances parla Rosselló de Gamisans quan ho fa dels assaigs de l'orfeó.

I el 26 d'octubre de 1930, Gamisans ja està component una peça per a l'orfeó que titularà *Roqueta la meua Roca* i que promet ser de gran gust. Al mateix temps, el jove músic de la Banda Municipal, Victori Planells Roig, escriu la seua primera composició: la marxa *La Aldeana*.

A la fi arriba el gran dia de la presentació de l'Orfeó Eivissenc, que tengué lloc el dilluns, 29 de desembre de 1930, al Teatre Peyreya. A la primera part de l'acte hi va haver la projecció de la pel·lícula *Comedia de amor*. La segona part estava totalment dedicada a l'actuació de l'Orfeó Eivissenc, que estrenà *Roqueta sa meua roca*. *Canto a Ibiza*, amb lletra i música de Joan Gamisans. A continuació interpretaren *La Balanguera*, amb lletra d'Alcover i música de Vives, i *Las ruinas de Atenas*, gran coral a sis veus de Beethoven per l'orfeó. A la tercera part hi hagué el monòleg dramàtic en vers *La Huelga de los Herreros*, de Bosquet, intepretat per Carles Bertazzioli. Les actuacions musicals continuaren amb *Scherzo*, coral a tres veus de Martini; els tangos argentins *La última copa*, *Amurado* i *Calavera* que cantà la senyoreta Margalida Marí Pla, i finalitzà l'acte amb la interpretació de *Las Galas del Cinca* per tot l'orfeó.

La Voz de Ibiza de l'endemà omple mitja pàgina per descriure el que va ser l'acte de presentació de l'orfeó. En un article firmat per P., ens diu que Eivissa no recorda un esdeveniment tan grandios i pregunta qui ha fet aquest miracle: l'enteresa, la constància i l'amor a la música dels orfeonistes i el gran entusiasme, la paciència i la intel·ligència del mestre Gamisans. Segueix dient que ningú no pot donar-se compte de la labor d'aquest home, més que els que han seguit els passos de l'orfeó des del primer dia que els ensenyà les primeres notes. També fa el comentari de *Roqueta sa meua roca*, dient: "És el primer que es canta, i com no, a qui

millor que al nostre bressol, a la nostra pàtria i a la nostra mare, pot dedicar-se el primer acord, la primera nota, la primera alegria i la primera llàgrima? Qui ha donat aqueix acord, aqueixa nota i aqueixa llàgrima? Qui ha de ser?, el Mestre Gamisans. Aquest cant a Eivissa no està escrit com s'escriu la música, no, està escrit amb l'ànima i amb el cor. No hi ha ningun mestre que sigui capaç de reunir notes en el pentagrama de tanta inspiració i d'efectes harmònics tant sentits i tan sublimes si no té l'estima que sent el Mestre Gamisans per el seu bressol que el bressolà junt a la mar que juga i canta a la seua estimadíssima "Roqueta".

Passa el temps i l'orfeó segueix assajant. Els membres de l'orfeó fan excursions per l'illa i l'entitat es fa cada vegada més popular. Gamisans està a càrrec de l'orfeó i de la banda i l'escola de música municipal. A finals del mes de maig de 1931, comencen a sortir notícies sobre malestar dins la banda entre el director i els músics. Al mateix temps surten també notícies sobre la formació d'una orquestrina de músics de la banda (una d'elles l'anomenen "La Orquestrina Mas") per donar concerts de música ballable prop dels bars de Vara de Rey, plaça de la Constitució i les Andanes del Port, concerts pagats pels propietaris dels bars. Testimonis verbals que emferen músics, ara ja morts, de la Banda Municipal em comentaven que Gamisans no sabia dirigir la banda i alguns posaven en dubte que fos compositor.

La meua hipòtesi sobre aquest fet és que el malestar venia de l'any anterior (recordem l'article de Bartomeu de Rosselló lloant la feina de Gamisans) i s'estava produint una escissió de la banda, ja que alguns músics no devien voler canviar l'estil dels concerts populars i adaptar-se al programa d'assaigs que Gamisans els havia imposat per fer un repertori de peces més important per als concerts —aquest canvi de programa podria anar encaminat a aconseguir que la banda arribàs a ser aquella orquestra que volien fer per acompanyar l'orfeó—, i alguns dels músics no estaven per la labor; també podria ser que hi hagués queixes

L'Orfeó Eivissenc a Sant Antoni devers 1931-32. (Foto: Arxiu Domingo Guasch. Publicada al llibre *Sa Nostra. Cent Anys d'Història de les Balears*. Editorial Salvat, 1982.)

del públic més popular pel canvi de programa; és possible, també, que hi intervingués algun polític, en el conflicte intern que hi havia. Per altra part, cal tenir en compte que feia poc temps que s'havia proclamat la Segona República i que per al 28 de juny estaven convocades les eleccions generals a les Corts Constituents. Fos el que fos, el 2 de juny de 1931, Gamisans presenta la dimissió com a director de la Banda Municipal; i el 17 de juny abandona l'Orfeó Eivissenc per motius personals i, segons els diaris, per arreglar assumptes personals d'urgència, torna a Madrid. El *Diario de Ibiza* no deixa molt bé Gamisans per abandonar l'orfeó i anar-se'n d'Eivissa d'aquesta manera.

Gamisans ja no tornaria a Eivissa mai més. L'orfeó va quedar, interinament, en mans de Joan Mayans Escandell, fill del músic Joan Mayans, que el dirigí per darrera vegada en un concert celebrat al Teatre Serra el 30 de març de 1932. La primera peça que cantaren fou *Roqueta sa meua roca*. Pocs mesos després l'orfeó va anar morint a poc a poc.

L'1 d'agost de 1933, *La Voz de Ibiza* publicava la notícia de la mort de Joan Gamisans a Madrid, dient que havia mort el 23 de juli-

ol i que no sabien de quina malaltia o dolència havia mort; però just pareix —diu el diari— que el disgust que pogués haver-li produït la dissolució de la massa coral que ell havia fundat, no li hagi permès sobreviure. El *Diario de Ibiza* treia la notícia un dia després, fent-li també una lloança; deia, entre altres coses, que era un enamorat com el que més de la seua "roqueta", que era tot un cavaller i servicial en extrem. El que és cert és que Joan Gamisans i Arabí morí fadrí a Madrid a les set de la tarda del dia 23 de juliol de 1933 a la seua casa del carrer d'Alcalà, d'una broncopneumònia. Fou enterrat al cementeri de la Almudena de Madrid el dia següent, i allí reposen les seues restes en una sepultura perpètua.

L'any que Gamisans va estar entre nosaltres deixà una empremta que ha quedat en el record col·lectiu de forma inesborrable, ja que *Roqueta sa meua roca*, una senzilla cançó, és cantada encara, setanta anys després, per les successives generacions d'eivissencs com el cant més emblemàtic a la nostra terra eivissenca.

"Perla d'espuma marina, / lliri blanc que surt del mar, / cambra d'amor perfumada, / d'aures que venen i van". ■